

Весна С. Николић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик са јужнословенским језицима

ИЗУЧАВАЊЕ ПАРОНИМИЈЕ У СЛАВИСТИЧКОЈ ЛИНГВИСТИЦИ

Чланак је посвећен једном од најзапостављенијих парадигматских лексичких односа – паронимији, чије изучавање све више добија на значају, како у славистици генерално, тако и у самој србистици. У раду су постављена два главна циља – осветљавање шире слике развоја лингвистичке мисли о паронимији у славистици и представљање иновативних србистичких погледа на овај језички феномен.

Рад се састоји из три главне целине. Први део представља концизну ретроспективу изучавања паронимије кроз време – од Аристотела и његовог схватања да се „паронимима називају све оне ствари које носе назив према неком другом појму, разликујући се од њега граматичким обликом, као, на пример, *граматичар* – од *граматика* и *храбар* – од *храброст*” (Aristotel 1954: 15), преко почетака истраживања овог парадигматског лексичког односа у Русији, где се он и данас најактивније изучава, па све до кратког осврта на историјат статуса овог маргинализованог језичког феномена у осталим словенским језичким срединама.

У другом делу чланка издвојени су доминантни приступи паронимији у словенским земљама и указано на чињеницу да на два главна питања у вези са овим односом – да ли се у парониме могу убрајати и истокоренске и разнокоренске лексеме и колико пароними морају бити семантички блиски, односно удаљени – и даље нема јединственог одговора. У руској литератури могу се срести различити ставови у вези са формалном страном лексема у односу паронимије: став да пароними могу бити и истокоренска и разнокоренска образовања заступају, на пример, О. С. Ахманова (1966), Н. П. Колесников (1971), П. А. Лекант и др. (1982), О. А. Антипина (2012), Е. А. Коњева (2018), док се за парониме као једино истокоренске лексеме залажу О. В. Вишњакова (1974), М. И. Фомина (1973), Ј. А. Бељчиков и М. А. Пањушева (1968), Демиденко и др. (1979), Веракса (2000), Д. А. Иванова (2016) итд. (в. Николић 2022: 10–25; Николић 2022а: 255). У већини осталих источнословенских и западнословенских земаља, ако је судити по речницима паронима украјинског, белоруског, пољског и словачког језика, доминира схватање да пароними не морају имати исти корен и не морају делити ниједну заједничку семантичку компоненту. Када је реч о јужнословенском језичком простору, чини се да се ставови све више уједначавају у правцу изучавања паронимије као системске појаве која подразумева искључиво истокоренске семантички повезане лексеме.

Трећи део чланка доноси две нове класификације паронима – у првој је представљено место паронимије на фази скали односа истокоренских лексема, док је друга заснована на подели паронима у односу на централност, односно периферност паронимских парњака у односу на прототипичне представнике овог односа.

Анализа преко 5.000 истокоренских заједничких именица ексцерпираних из *Речника српскохрватскога књижевног језика* омогућила је да се на прави начин, свеобухватно, сагледа место паронима у односу на истокоренске лексеме које ступају у

* vesna.nikolic@fil.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0002-9194-1759.

друге врсте односа. Овакав приступ је пружио увид у фазичност односа истокоренских образовања, захваљујући чему је настала подела представљена на Графикону 1:

Графикон 1 – Место паронима на фази скали односа међу истокоренским лексемама

Као што се из приложеног графикона може видети, између истокоренских синонима, паронима и лексема које су повезане само творбеним везама не повлаче се никакве оштре границе, већ се уважава сложеност и флуидност ових односа и прелазни ступњеви међу њима, посебно када је реч о полисемичним лексемама. Укратко, синоними (потпуни и непотпуни) јесу лексеме чија сва или поједина значења ступају у однос синонимије, али нигде нема укрштања са паронимијом, тј. нема значења међу којима се остварује ова врста везе (нпр. *гледалац* – *гледатељ*, *глупак* – *глупан*, *плашљивац* – *плашљивко*; *млекар* – *млекација*, *умиваоник* – *умиваоница* итд.). Синопароними су лексеме чија су примарна значења у односу синонимије, а секундарна у односу паронимије (нпр. *појачивач* – *појачало*, *преносилац* – *преносник* и сл.), док је код паросинонима ситуација обрнута – примарна значења су паронимична, а секундарна синонимична (нпр. *институт* – *институција*, *истраживач* – *истражитељ*, *локалитет* – *локација*, *омот* – *омотач*, *поглавар* – *поглавица* итд.). Даље, код потпуних паронима су сва значења у односу паронимије (нпр. *академац* – *академик*, *гледалиште* – *гедиште*, *игралиште* – *играоница*, *мандатар* – *мандатор*, *писар* – *писац* и сл.), док су код непотпуних паронима у односу паронимије номинациона значења, док се код секундарних не може говорити ни о паронимији ни о синонимији, већ о семантичкој вези која не илуструје ниједан од ова два односа (нпр. *вешала* – *вешалица*, *медаља* – *медаљон*, *радикал* – *радикалист(а)* итд.). На крају континуума су лексеме код којих је семантичка веза условљена творбеном повезаношћу, али се не може говорити о неком типу парадигматских лексичких односа (*воћар* – *воћњак*, *кројачица* – *кројачница*, *оптужница* – *оптуженица* и сл.).

Даље, на основу степена блискости, односно удаљености значења чланова паронимских парова, потпуни пароними се могу поделити на *контактне* (код којих је семантичка блискост међу члановима пара веома изражена и чији се семантички садржаји обично разликују по једној семи или мањем броју сема) и *дистантне* (код којих је семантичка веза међу парњацима слабија, удаљенија, односно код којих се семантички садржаји парњака разликују у већем броју значењских компонената).

Ако са претходног графичког приказа (Графикон 1) изузмемо синониме (потпуне и непотпуне), са једне, и само творбено повезане лексеме, са друге стране, односно крајње ступњеве представљене скале (дакле, оне категорије код којих нема никаквих семантичких преплитања са паронимијом), само паронимско поље може се представити на следећи начин:

Графикон 2: Центар и периферија паронимског поља

Као што се из приложеног графикона може видети, и овде се уважава принцип поступности, па се од најужег центра концентрични кругови шире ка периферији поља. У самом центру налазе се, као што је приказано, *потпуни контактни пароними* – лексеме чије су читаве полисемантичке структуре у односу паронимије и чија су значења веома блиска (нпр. *академац* – *академик*, *алпинац* – *алпинист(а)*, *писар* – *писац*, *пивара* – *пивница* итд.). Затим следе *потпуни дистантни пароними*, код који су такође сва значења чланова паронимског пара паронимична, али постоји већи степен семантичке дистанце међу њима (нпр. *коњаник* – *коњар*, *крзнар* – *крзнаш*, *логораиш* – *логорник*, *просац* – *просјак*, *сепаратист(а)* – *сепаратор*, *старинар* – *старицац*, *фабрикант* – *фабрикат* и сл.). Још даље од центра и ближе периферији налазе се *непотпуни пароними* и *паросиноними* – у оба случаја су у односу паронимије примарна значења парњака, с тим да код паросинонима на нивоу секундарних семантичких реализација долази до успостављања синонимског односа, док код непотпуних паронима секундарна значења не стоје ни у односу синонимије ни у односу паронимије. На самој периферији поља налазе се *синопароними*, код којих су, као што је претходно већ објашњено, номинациона значења синонимична, док се паронимија среће међу индукованим значењима.

Најзад, обе представљене класификације само су показатељ да се паронимији може приступати на нов начин – онај који не поставља оштре границе међу синонимима, паронимима и другим истокоренским лексемама, већ уважава сву сложеност условљену различитим могућностима саодношења семантичких реализација вишезначних лексема, као и чињеницу да лексички односи нису једном за свагда фиксирани у систему, већ су, напротив, врло динамични и често се временом мењају, па лексеме неретко прелазе из једне категорије у другу.

Кључне речи: паронимија, пароним, славистика, србистика, лексикологија, језичка култура, лексичка норма.

Цитирана литература

Веракша Т. В. *Лингвистическая природа паронимов русского языка*. Санкт–Петербургский государственный университет (диссертация), 2000.

- Вишнякова О. В. *Паронимы в русском языка*. Москва: Высшая школа, 1974.
- Драгићевић Р. „О једној врсти лексичке паронимије.” *Српски језик*, год. 1, бр. 1–2 (1996): 456–463.
- Драгићевић Р. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- Зидарова В. И. „Суфиксални пароними в българския език и техните полски съответствия.” *Научни трудове*, том 52, кн. 1, сб. А – Филология (2014): 353–362.
- Јанушева В. „Кон дефинирањето на паронимите во македонскиот стандарден јазик.” *Минатото на јазичниот свет – денес и утре*. Зборник на трудови од Меѓународната научна конференција „Минатото на јазичниот свет – денес и утре”, одржана на 15 и на 16 ноември 2017 година во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков”, Скопје (2018): 101–119.
- Николић В. „Паронимија у настави српског језика.” *Књижевност и језик*, LXVIII/1 (2021): 159–174.
- Николић В. *Паронимија у савременом српском језику*. Необјављена докторска дисертација одбрана на Филолошком факултету Универзитета у Београду 8. јуна 2022.
- Николић В. „Улога и значај електронског корпуса у истраживању паронимије у савременом српском језику.” У: *Актуелна питања лексикологије и лексикографије српског језика*. М. Ковачевић (ур.). Андрићград: Андрићев институт (2022a): 251–277.
- Николић В. „Типови задатака из области паронимије у настави српског језика (са освртом на руски језик).” У: *Савремено проучавање српског језика и књижевности и других словенских језика и књижевности као матерњих, инословенских и страних*. Р. Драгићевић (ур.). Београд: Савез славистичких друштава Србије (2024): 577–591.
- Николић, В. „Паронимијске везе придева са суфиксом -аст.” У: *Актуалне проблеми истраживања савремене славистике: јазик, превод, литература, култура, историја*, С. И. Терехова (гл. ред.). Peter Lang Group AG (2024a): 185–196 (у штампи).
- Радовановић М. *Увод у фази лингвистику*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.

*

- Aristotel. *Kategorije*. Beograd: Kultura, 1954.
- Aristotel. *Organon*. Beograd: Kultura, 1970.
- Tafra B. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga, 2005.
- Tafra B. „Razgraničavanje istoznačnosti i bliskoiznačnosti.” У: *Od fonologije do leksikologije. Zbornik u čast Mariji Turk*. D. Stolac (ur.). Zagreb: Biblioteka časopisa *Fluimnensia* (2018): 215–230.